

Europa en het Midden-Oosten na de oorlog in Irak (1)

Europa en het Amerikaanse overwicht

FRITS BOLKESTEIN

Ik herinner aan enkele koppen van krantenartikelen. 'Amerikanen eenzaam in boze wereld'.¹ 'Alliance in a troubled mood'.² Of: 'Wie kan zijn hoofd nog koel houden?'.³ Het eerste en het derde artikel werden gepubliceerd in 1980, het tweede in 1981. We hebben dus al eens eerder met het bijltje van Europees-Amerikaanse irritaties gehakt.

In de vroege jaren tachtig was er de controverse over de kruisraketten. De toenmalige Nederlandse regering werd geconfronteerd met een grote golf van pacifisme. De voornaamste reden voor dat pacifisme was de ontkerkelijking, waardoor zendelingsijver van de andere wereld op deze wereld werd gericht. Talloze Nederlandse mannen en vrouwen omarmden nieuwe waarden — authenticiteit, vrijheid, dialoog — met de bezieling van de bekeerden. 'Ik vind macht eng', aldus Bram Peper, destijds burgemeester van de grootste haven ter wereld.⁴ Het leek alsof Rousseau weer tot leven was gewekt.

10 Maar de stationering van de SS-20-raketten door de Sovjetunie was een poging tot politieke intimidatie met militaire middelen, waarop het Westen wel móest reageren.

De Amerikaanse journalist Robert Kagan schreef onlangs een niet onopgemerkt gebleven artikel waarin hij Europa vergeleek met Venus en de Verenigde Staten met Mars.⁵ Hij beweerde

daarin dat de partijen aan weerszijden van de Atlantische Oceaan niet langer een gezamenlijke strategische cultuur delen. De Europese Unie wil de Verenigde Staten multilateraliseren. Zij wil de *behemoth* bedwingen door een beroep te doen op zijn geweten. Maar dit is de tactiek van de zwakkere. Europa streeft niet naar macht, maar naar de transcendentie van macht. Dat is haar nieuwe *mission civilisatrice*. De Verenigde Staten maken de gerechten, de Europese Unie doet de afwas, aldus Kagan. Op dit punt heeft Nederland de weg gewezen. Mient Jan Faber, secretaris van het Interkerkelijk Vredesberaad, zei begin jaren tachtig: 'Het probleem van de kernwapens is slechts het begin. Wij zijn in werkelijkheid geïnteresseerd in veel meer: de totstandkoming van een totaal andere cultuur'.⁶

DE ENIGE SUPERMACHT

Het is alles een zaak van wat de Russen altijd 'de machtsverhoudingen' noemden. In de vijftig jaar van 1620 tot 1670 waren de Verenigde Provinciën, zoals Nederland destijds heette, een wereldmacht: politiek, cultureel, wetenschappelijk en ter zee. Maar toen eiste het 'imperium dat zijn hand overspeelt', om die uitdrukking maar eens te gebruiken, zijn tol. De Verenigde Provinciën konden de Sont niet langer afsluiten voor de Zweden. Dus wendden zij zich tot het recht. De rechtsorde nam het op voor de zwakkere. Ook kon Nederland hierdoor aanspraak maken op morele superioriteit. Honderd jaar geleden

Over de auteur Frits Bolkestein was VVD-leider en is lid van de Europese Commissie

Noten Zie pagina 14

Europa en het Midden-Oosten na de oorlog in Irak Frits Bolkestein *Europa en het Amerikaanse overwicht*

noemde de bekende Nederlandse hoogleraar internationaal recht Van Vollenhoven Nederland 'een baken van licht in een duistere wereld'.

De machtsverhoudingen tussen Europa en de Verenigde Staten zijn meer dan duidelijk en de cijfers inmiddels welbekend. De Verenigde Staten besteden meer aan militair onderzoek en ontwikkeling dan de volgende zes grootmachten samen. Dit bedrag is meer dan Duitsland of het Verenigd Koninkrijk in totaal aan defensie besteden. De Amerikaanse economie is tweemaal zo groot als die van haar grootste concurrent Japan. Californië is zonder de rest van de Verenigde Staten de vijfde grootste economie ter wereld. En de Verenigde Staten betalen hun militaire overwicht met slechts 3,5 procent van het Bruto Binnenlands Product. Zoals de historicus Paul Kennedy schreef: 'Nummer één zijn en daar veel voor betalen is één ding, maar de enige supermacht zijn voor een prikje is verbluffend'.⁷

De Verenigde Staten hebben dus geen rivaal van enige omvang als het om macht gaat. Niet alleen dat, aldus de Amerikaanse politicologen S.G. Brooks en W.C. Wohlforth, maar daar komt nog eens bij dat de voornaamste potentiële rivalen — China, Rusland en Japan — hun militaire vermogens niet kunnen vergroten zonder tezelfdertijd tot een onmiddellijke bedreiging uit te groeien voor hun burens. Het Amerikaanse overwicht wordt dus in stand gehouden door regionale jaloezie.

Na de grote Europese burgeroorlog van 1914-1945 verloor Europa zowel de middelen als de zin voor machtspolitiek. Die leidde ook tot een verlies van zelfvertrouwen dat voortduurt tot op de dag van vandaag. De laatste poging tot een onafhankelijk buitenlands beleid was het Frans-Britse optreden in Egypte in 1956, dat mislukte doordat Amerikaanse steun uitbleef. Amerikaanse staatslieden van de achttiende en negentiende eeuw beweerden dat het machtsspel van Europa en zijn duistere diplomatie hen met afschuw vervulde. Nu is de situatie omgekeerd.

Intussen heeft de Europese integratie ervoor gezorgd dat de eens met elkaar concurrerende nationale staten een geheel vormen. Dit is een

verschijnsel van kapitaal belang. Het heeft een einde gemaakt aan de opportunistische politiek van Bismarck. Het heeft Duitsland genormaliseerd. Amerikaanse soldaten hoeven niet meer hun leven te geven om het evenwicht op dit continent te handhaven. De Europese Unie oefent op dit moment een grote aantrekkingskracht uit op alle aangrenzende landen. Economisch is de Europese Unie een wereldmacht. Maar politiek en militair is zij een regionale macht, als zij dat al

De Europese Unie wil de Verenigde Staten multilateraliseren. Zij wil de 'behemoth' bedwingen door een beroep te doen op zijn geweten. Maar dit is de tactiek van de zwakkere.

is. Denk aan de onzekerheid ter zake van Bosnië.

Hoe reageert Europa op het Amerikaanse overwicht? Een overwicht dat waarschijnlijk alleen maar zal toenemen met de toetreding van de nieuwe lidstaten.⁸ Confucius beschreef iemand die een andere man tegenkomt en vraagt: 'Waarom ben je boos op me? Heb ik soms ooit iets voor je gedaan?'. Tweemaal hielpen de Verenigde Staten de democratie in Europa te beschermen. De Europeanen hebben hiervoor dankbaarheid geuit maar nog veel vaker ergernis. Zoals mijn collega Chris Patten onlangs zei: 'Aan deze kant van de oceaan bestaat de neiging tot arrogantie onder het mom van raffinement'.⁹

Ons anti-Amerikanisme bestaat uit afgunst en het gevoel dat wij hun iets verschuldigd zijn. Het wordt versterkt door machteloosheid en verhevigd door de hoge zichtbaarheid van het Amerikaanse buitenlandse beleid. De behoefte van de Europese Unie aan een gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid wordt vaak verdedigd met het dubieuze argument dat de Europese

Europa en het Midden-Oosten na de oorlog in Irak Frits Bolkestein Europa en het Amerikaanse overwicht

Unie een tegenwicht moet vormen tegen de Verenigde Staten.¹⁰

PREVENTIEVE ACTIE

Maar soms is de behoefte aan een tegenwicht overweldigend. De geheime droppings van wapens voor de Bosniërs door Amerikaanse vliegtuigen die niet als zodanig herkenbaar waren, in 1995, zijn hiervan een voorbeeld. Deze droppings gingen in tegen de operatie *Deny Flight*, de door de Verenigde Naties opgelegde en door de Navo gecontroleerde *no-fly* zone boven Bosnië.¹¹ Daarmee bedrogen de Amerikanen hun bondgenoten. Dit kan een rol hebben gespeeld bij de totstandkoming van het akkoord tussen Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk in Saint-Malo.

Hoe zullen de Verenigde Staten hun uitzonderlijke macht gebruiken? In september presenteerde president George Bush het nieuwe document voor nationale veiligheid, dat een reeks strategische beginselen vaststelt voor de voorzienbare toekomst. Ten eerste wordt de oude doctrine van 'inperking en afschrikking' weggegooid en vervangen door preventieve actie 'wanneer dat nodig is om onze vrijheid en ons leven te verdedigen'. Het tweede beginsel is het reconstrueren van het Midden-Oosten.¹² Ik zal straks meer zeggen over het Midden-Oosten. Het eerste beginsel behoeft enige uitleg over de nationale staat.

- 12 Toen in 1648 de Vrede van Westfalen werd gesloten, werden staten erkend als de elementen waarop de internationale rechtsorde is gestoeld. Non-interventie is sindsdien het leidende beginsel. Dit werd bevestigd in het Handvest van de Verenigde Naties en de Verklaring van 1970 inzake de beginselen van het internationaal recht met betrekking tot de vriendschappelijke betrekkingen en de samenwerking tussen staten. Dit beginsel is echter niet onbetwist en ook niet absoluut geldig.

John Stuart Mill schreef in 1867 dat de leer van non-interventie aan herziening toe was. Hulp bieden aan een vrijheidslievend volk dat wordt onderdrukt, voegde hij eraan toe, is geen

verstoring van een evenwicht maar herstelt juist een evenwicht dat is verstoord. Tien jaar later, in mei 1877, sprak de grote liberale staatsman William Ewart Gladstone het Lagerhuis toe over dezelfde onderwerp. Hij was toen achtenzestig jaar oud. Hij bleef tweeëneenhalf uur aan het woord. Deze redevoering was volgens velen zijn grootste triomf. Hij bepleitte interventie in Turkije, omdat de Bulgaarse onderdanen van het Turkse rijk op gruwelijke wijze waren mishandeld. Dit was de zogeheten oosterse kwestie. Volgens hem was humanitaire interventie noodzakelijk. Interventie om onderdanen van een ander land te hulp te komen.

Algemeen wordt verder erkend dat een staat mag interveniëren om zijn eigen burgers in het buitenland te beschermen. Het Duitse optreden op de luchthaven van Mogadishu en dat van Israël in Entebbe waren daarom dus gerechtvaardigd.

Hoewel de aanwezigen in het World Trade Center geen buitenlanders waren en op 11 september niet in het buitenland verbleven, is de Amerikaanse interventie in Afghanistan om al-Qaida uit te schakelen eveneens gerechtvaardigd. Per slot van rekening is de aanslag op het World Trade Center met een oorlogshandeling gelijk te stellen. Het optreden was overigens verbazingwekkend succesvol. De twijfel die sommigen nog hadden, smolt als sneeuw voor de zon.

Hoe staat het nu met Irak? Ten eerste: het Baath-regime is niet islamistisch. Het tegendeel is waar: zijn inspiratiebron is seculier en nationalistisch. Natuurlijk, Saddam Hussein beriep zich op de islam in zijn oorlog met het sjiiitische Iran, maar dat was een krijgslist. Ik heb ook nergens melding zien maken van banden tussen Al Qa'ida en Irak.

Ten tweede: Irak heeft zeker chemische wapens — de inwoners van Halabja, als van hen nog iemand in leven is, kunnen daarvan getuigen — en waarschijnlijk ook biologische wapens. Irak beschikt ook over raketten die tweemaal zo ver reiken als volgens het daarover gesloten akkoord is toegestaan. Voor zover ik weet,

Europa en het Midden-Oosten na de oorlog in Irak Frits Bolkestein *Europa en het Amerikaanse overwicht*

heeft het echter noch de kennis noch het splijt-bare materiaal om een atoombom te bouwen, hoewel de Irakezen daar ongetwijfeld aan werken.

Ten derde: Irak doet zijn best met zijn buurlanden vriendschappelijk om te gaan — uiteraard om de Verenigde Staten geen excuus te geven om te interveniëren.

PRECEDENT

Wat betekent dit alles? Saddam Hussein is een bijzonder onaangenaam persoon. De wereld zou er zonder hem beter aan toe zijn. Zijn raketten kunnen worden geladen met chemische wapens, wat een duidelijke bedreiging vormt voor Israël. Is dat een voldoende duidelijk gevaar om een preventieve oorlog te rechtvaardigen?

Bedenk dat Irak niet de enige staat is met chemische wapens. Bedenk ook dat de Verenigde Staten niet het enige land is dat een preventieve oorlog kan beginnen. Denk aan India/Pakistan, China/Taiwan, Noord-/Zuid-Korea. Wanneer er eenmaal een precedent is, kan dat moeilijk ongedaan worden gemaakt.

Mijn antwoord is dat voor een preventieve oorlog tegen Irak een resolutie van de VN-Veilighedsraad nodig is, ook al worden de Verenigde Staten daardoor gijzelaar van China en Rusland.

Er is nu een ander doel. Dat doel is het instellen van een islamitische democratie, aldus Richard N. Haass, directeur beleidsplanning van het State Department. In Amerika hoor je wel: Duitsland en Japan zijn na de Tweede Wereldoorlog ook allebei democratische staten geworden.

Dat is waar, maar de omstandigheden waren volledig anders. De volkeren van het Midden Oosten zijn altijd onderdrukt geweest. Ze hebben geen enkele ervaring met de democratie. Volgens een Egyptische zegswijze moet je om gelukkig te worden een vaste baan, een gerieflijk huis en een mooie vrouw hebben, niet weten wie er aan de macht is en ook bij de machthebbers niet bekend zijn. Proberen het Midden Oosten te democratiseren is iets voor dwazen die zich op

een taak storten waarvoor zelfs engelen terugschrikken.

Het lijkt soms of mensen, naarmate ze sterker worden onderdrukt, steeds pro-Amerikaanser worden. Aan het einde van de Golfoorlog bracht de BBC een reportage waarin een Irakese kolonel werd getoond, die in het zand knielde. Er werd hem gevraagd wat hij wilde. Hij antwoordde: 'Ik wil naar Amerika'. De islamitische bourgeoisie stuurt haar zonen en dochters naar het westen

Na de grote Europese burgeroorlog van 1914-1945 verloor Europa zowel de middelen als de zin voor machtspolitiek. Die leidde ook tot een verlies van zelfvertrouwen dat voortduurt tot op de dag van vandaag.

om te studeren. Hoe diep gaan deze gevoelens dan, mede gezien de theatrale politiek van het Midden Oosten?

Er is zeker een sterke antiwesterse stroming onder de politieke intelligentsia en vooral de fundamentalisten. Dat is niet om wat we doen, maar om wat we zijn. Wij zijn machtig en rijk en zij niet. Hoe is dat mogelijk, als zij het ware geloof belijden?

CONSERVATIEVE RELIGIEUZE TRADITIES

Het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP) heeft onlangs het *Arab Development Report 2002* gepubliceerd. Volgens dat rapport was de groei van het inkomen per hoofd van de bevolking in de Arabische landen met 0,5 procent lager dan waar ook elders in de wereld, met uitzondering van Afrika bezuiden de Sahara. Deze treurige stand van zaken is te wijten aan

Europa en het Midden-Oosten na de oorlog in Irak Frits Bolkestein *Europa en het Amerikaanse overwicht*

het 'enorme tekort aan drie wezenlijke dingen: vrijheid, kennis en vrouwenmacht'. *The Economist* schreef in een artikel over het rapport dat gezegd wordt dat meer dan de helft van de Arabische jongeren zo snel mogelijk weg wil, omdat ze gebukt gaan onder de werkloosheid en de conservatieve religieuze tradities.¹³ De rancune is dus waarschijnlijk niet van voorbijgaande aard.

De officiële media in het Midden Oosten produceren een constante stroom antiwesterse en antisemitische propaganda. Dat is onaanvaardbaar. Toch blijf ik geloven dat deze landen voor het Westen geen gevaar vormen: niet politiek, niet intellectueel, niet militair en niet wat de godsdienst betreft. Al-Qaida is geen teken van kracht, maar van wanhoop.

Om terug te komen op waar ik ben begonnen: de Europese Unie is militair en politiek niet tegen de Verenigde Staten opgewassen. Maar andere punten dringen zich nu naar voren: milieu-

bescherming, het bestrijden van de financiers van het terrorisme, de strijd tegen drugshandel, protectionisme en aids. Zoals de Europeanen moeten begrijpen dat brute kracht soms onvermijdelijk is, kunnen de Amerikanen het niet afdoen met 'wie niet voor ons, is tegen ons'. Amerika moet zijn grote macht gebruiken om consensus te bereiken.

** Deze bijdrage van Frits Bolkestein evenals de hierop volgende bijdrage van Hans Jansen dateren van voor het uitbreken van de oorlog in Irak. Ze zijn gebaseerd op de voordrachten die werden gehouden op het op 20 december 2002 door de Teldersstichting en de Wiardi Beckman Stichting gehouden symposium 'Oog in oog met de Islam'. Deze bijdragen zullen deze maand tegelijkertijd verschijnen in het 'concurrerende' zusterblad 'Liberaal Reveil'. Met dank aan Mathieu Andriessen.*

Noten

1. *NRC Handelsblad*, 7 mei 1980.
2. *Times*, 15 juli 1981.
3. *HP*, 16 april 1980.
4. Zie mijn artikel: 'The Dutch Qualm Disease', *The Economist*, 5 juni 1982.
5. Robert Kagan: 'Power and Weakness', *Policy Review* no. 113.
6. Zie noot 4.
7. S.G. Brooks & W.C. Wohlforth: 'American Primacy in Perspective', *Foreign Affairs*, July/August 2002.
8. John Vinocur: 'The big winner in the EU expansion: Washington', *IHT*, 9 december 2002).
9. 'America and Europe: an essential partnership', speech voor de Chicago Council on Foreign Relations, Chicago, 3 oktober 2002.
10. Otto Graf Lambsdorff: 'Transatlantische Beziehungen von dem Hintergrund eines sich wandelenden Amerikabildes in Europa', Brussel, 5 november 2002.
11. Gary Sick: 'Imperial Moment', *The World Today*, december 2002.
12. 'Allies and Lies', *Correspondent*, BBC, 24 juni 2001.
13. 6 juli 2002.